

DOCUMENTAR

Cu privire la criteriologia evaluării cercetării în domeniul Teologiei Ortodoxe

În urmă cu un an, colectivul cadrelor didactice din Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” adresa Sfântului Sinod un „Memoriu privind necesitatea definirii unor criterii proprii de evaluare a calității cercetării teologice ortodoxe în contextul cadrului național al învățământului superior din România” (v. RT 3/2010), evocând perspectiva realizării „Exercițiului Național de Evaluare a Cercetării” (ENEC) în universitățile românești în cadrul Proiectului Strategic Național „Doctoratul în școli de Excelență – Evaluarea calității cercetării în universități și creșterea vizibilității prin publicare științifică”, evaluare având ca rezultat o ierarhizare a programelor universitare de studiu după capacitatea lor de cercetare. Între timp, pe lângă ierarhizarea anunțată – realizată însă de MECTS, într-un demers în mare măsură paralel, cronologic și criteriologic, evaluării ENEC prin intermediul platformei digitale SISEC –, un alt eveniment important pentru evaluarea performanței științifice a universitarilor l-a constituit reformarea Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU), în al cărui panel de „Arte și Științe umaniste” a fost reinclusă și Teologia. La finele lunii iulie a.c., au fost publicate standardele minimale necesare și obligatorii pentru conferirea titlurilor didactice din învățământul superior, precum și a atestatului de abilitare pentru domeniul Teologie, cu care operează comisiile umaniste CNATDCU, aprobate prin *Ordinul MECTS nr. 4.692/29.07.2011 (Monitorul Oficial nr. 540/29.07.2011)*. Considerând aceste standarde inadecvate la tradiția intelectuală și structura eclesială a comunității academice a Teologiei Ortodoxe pe plan mondial și, totodată, dezavantajoase pentru cadrele didactice universitare din domeniul Teologie în comparație cu colegii din alte domenii umaniste, colectivul sibian a adresat la sfârșitul lunii octombrie un nou memoriu, de data aceasta conducerii Panelului de Arte și Științe Umaniste, solicitând reformularea lor.¹ În

¹ Pe lângă irelevanța indexatorilor ISI și ERIH pentru Teologia Ortodoxă, argument subliniat și în primul memoriu, către Sfântul Sinod, noul demers scoate în evidență următoarele aspecte dezavantajoase ale actualelor standarde minimale pentru Teologie: 1) țin cont doar de indexatoarele ISI și ERIH; 2) prevăd în mod strict necesitatea unor studii publicate în revistele indexate ISI sau ERIH; 3) nu țin cont de studii introductive și nici de studiile publicate în volume colective; 4) impun un criteriu

așteptarea unui răspuns, considerațiile de mai jos sunt propuse în vederea acelei ample dezbateri publice a situației cercetării teologice românești, în lipsa căreia este greu de crezut că vreo criteriologie poate evita arbitrariul și inadecvarea, atât față de realitățile nesatisfăcătoare ale cercetării teologice românești, cât și față de dezideratele îmbunătățirii lor.

1. Principiul eclesialității în cercetarea teologică ortodoxă

De la început ar trebui subliniat că Teologia Ortodoxă nu poate fi asimilată „studiilor religioase”. Teologul ortodox nu poate fi un cercetător independent confesional, cu un angajament eclesial opțional, cu valori ideologice și morale „neutre” sau „private”. Numai în calitate de membru al Bisericii Ortodoxe cineva poate fi teolog ortodox, deci membru al comunității academice ortodoxe. De aici decurg consecințe cruciale pentru cercetarea teologică ortodoxă.

2. Relevanța eclesială a cercetării

Principala problemă a cercetării teologice ortodoxe românești privește nu atât calitatea academică, cât *relevanța* ei pentru viața Bisericii (a se compara, de ex., cu cercetarea în domeniul științelor medicale sau economice, pe care teologia le-a considerat adesea, în trecut, similare metodologic). Oricât de valoroasă academic, o cercetare fără întrupare în realitatea bisericească (duhovnicească, pastorală, misionară etc.) nu poate fi considerată propriu-zis teologică. Oricât ar părea de dificil de pus în practică, *criteriul primordial de calitate pentru evaluarea cercetării teologice ortodoxe ar trebui să fie gradul de relevanță eclesială*.

Nu este vorba de a privilegia „practica” în raport cu „teoria”, ci de a orienta cercetarea („teoria”) după problemele reale ale vieții duhovnicești și bisericești. O cercetare teologică credibilă din punct de vedere ortodox ar trebui să-și justifice în primul rând rațiunea de a fi.

Acest lucru se poate realiza prin trei metode, fiecare generând o categorie specifică de cercetări:

i) Printr-o „cerere de cercetare” din partea Bisericii, la oricare nivel - central, eparhial, local. Patriarhia/eparhia/parohia pot utiliza un sistem de „granturi” (ori-

de consacrare pe plan internațional înainte de consacrarea pe plan național; 5) conțin cel mai mare număr de criterii obligatorii și cea mai mare pondere a indicatorilor considerați obligatorii necumulativ. Cerința, onestă, ca membrii comisiei de acordare a abilitării să satisfacă ei înșiși standardele minimale pune sub semnul întrebării posibilitatea de a alcătui, în acest condiții, o comisie pentru Teologia Ortodoxă și, în consecință, chiar posibilitatea obținerii abilitării de către teologii ortodocși; v. „Regulament de funcționare a CNATDCU în vederea evaluării tezelor de abilitare” (*Ordin MECTS, nr. 5.691/13.10.2011*, accesibil la <http://www.cnatdca.ro/wp-content/uploads/2011/11/0755.pdf>).

cât de modeste) pentru a „cere” o cercetare relevantă (în fond, un asemenea sistem funcționează măcar parțial pentru administrarea Bisericii, cazul licitației pentru diverse lucrări) sau - mai puțin costisitor, dar nu neapărat mai eficient - pot anunța, pur și simplu, *public*, ce „nevoi” de cercetare au. O primă categorie de cercetări ar fi aceea a cercetărilor solicitate de comunitățile bisericești. Calitatea cercetării ar fi certificată prin „grantul” câștigat sau alte forme de recunoaștere publică.

ii) Însă, întrucât este puțin probabil ca problemele vieții bisericești să fie definite în mod indiscutabil și exhaustiv de către o instanță ierarhică, o altă metodă este *identificarea acestor probleme de către cercetătorii înșiși*. În acest caz, cercetarea ar fi propusă comunităților bisericești, iar calitatea ei ar putea fi stabilită prin criterii de relevanță practică (ex., difuzarea unei cărți).

iii) O a treia categorie de cercetări relevante – și cea mai comună – rezultă din nevoile din interiorul comunității academice (de cercetători). Calitatea acestui tip de cercetări ar fi stabilită prin gradul de utilizare al acestora de către ceilalți cercetători (prin citare și peer-review).

Dacă primele două categorii de cercetări identificate mai sus sunt cele mai relevante, ele sunt, în același timp, și cele mai puțin uzuale în Teologia Ortodoxă și, ca atare, cel mai greu de evaluat. Cu toate acestea, ar trebui incluse într-un sistem de evaluare tocmai pentru a stimula dezvoltarea lor. *Măsura în care acest lucru este actualmente irealizabil, reprezintă gradul de irelevanță eclesială a teologiei academice ortodoxe de astăzi.*

3. Este criteriologia actuală relevantă pentru Teologia Ortodoxă?

În privința calității unei cercetări relevante pentru restul cercetătorilor (categoria c), evaluarea ei ar putea urma metodele folosite în celelalte științe (a se avea în vedere comparația nu doar cu domeniul științelor umaniste, ci și cu cel al medicinei și al economiei, evocat mai sus), *cu adaptări specifice*. Peste tot, criteriul general este estimarea impactului cercetării asupra comunității academice. În toate sistemele de evaluare, în uz sau propuse, *criteriul evaluării impactului este unul extensiv: măsura în care o cercetare este recunoscută și apreciată de comunitatea științifică internațională*².

Criteriologia utilizată de aceste sisteme de evaluare – anume, principiul „recunoașterii internaționale” - se bazează pe două premize: a) comunitatea aca-

² În cazul ENEC, acest criteriu general este concretizat în 4 seturi de descriptori (publicații, mediu de cercetare, recunoaștere academică și atragerea de resurse financiare), fiecare detaliind produsele de cercetare și care sunt ierarhizate printr-un factor de calitate cu patru valori („internațional de vârf”, „internațional”, „național” și „local”); v. Exercițiul Național de Evaluare a Cercetării (ENEC), *Ghid specific, Științe umaniste*, Septembrie 2010. <http://w.ecs-univ.ro/UserFiles/File/Ghidul%20specific%20al%20evaluatorului%20pentru%20Științele%20Umaniste.pdf>

demică internațională este mai semnificativă decât cea națională; b) prestigiul profesional este direct proporțional cu ponderea sa internațională. Conform acestora, orice activitate desfășurată într-un mediu academic (editură, revistă, volum, colectiv, conferință, organizație) din străinătate, cu participare, într-o formă sau alta, internațională, fiind considerat *ipso facto* superioară calitativ oricărei alt tip de activitate științifică³.

În ceea ce privește Teologia Ortodoxă, ambele presupoziii necesită o re-examinare, de ale cărei rezultate depinde în mare măsură pertința acestor sisteme de evaluare. Și aceasta pentru faptul esențial că *Teologia Ortodoxă, inclusiv cea academică, este produsul unor comunități, instituții și tradiții intelectuale al căror caracter „internațional” are alte semnificații decât cel al comunităților, instituțiilor și tradițiilor științifice vest-europene și nord-americane.*

Teologia Ortodoxă se caracterizează printr-o situație istorico-culturalo-lingvistică datorită căreia:

a) nu există încă o comunitate teologică academică ortodoxă internațională structurată, Bisericele ortodoxe fiind biserici etnice, concentrate în spații naționale - afectate de moștenirea comunismului -, ale căror comunități religioase aflate în spațiul occidental au un statut subordonat, de „diaspora”, ele nu dispun de structuri academice internaționale propriu-zise (edituri, reviste, conferințe, congrese, asociații; cele care există sunt fie locale-etnice, fie sporadice, improvizate, fără continuitate; congresul internațional al facultăților de teologie ortodoxă este deocamdată o instituție incipientă; cele câteva asociații profesionale – în domeniul dogmatic, biblic, bioetic – sunt deopotrivă recente și insuficient reprezentative).

b) nu există practic limbi de circulație internațională privilegiate pentru teologia ortodoxă (neogreacă, rusă, română, sârba, bulgăra fiind, din punct de vedere

³ Uneori, precum în documentul *Propuneri privind criteriile pentru evaluarea cercetării științifice în disciplinele umaniste* (http://docs.ad-astra.ro/Propuneri_stiinte_umaniste_Ad-Astra_22-02-2010.pdf, februarie 2010), elaborat de filosoful Cristian Ciocan sub egida asociației „Ad Astra”, document promotor al noii criteriologii în domeniul umanist, se discriminează între activitățile științifice elaborate sau valorificate „în străinătate” și cele „în țară”, întotdeauna un produs științific „în străinătate” fiind considerat superior unuia realizat „în țară” (e.g., editurile, revistele, volumele, premiile realizate „în străinătate” sunt considerate *în principiu* mai valoroase decât cele românești). O critică pertinentă a prejudecăților „internaționaliste” ale actualei reforme a cercetării universitare românești adresează și profesorul bucureștean de filosofie Valentin Mureșan, „Despre viziunea CNCS cu privire la cercetarea științifică universitară”, <http://www.ifilosofie.ro/2011/06/valentin-muresan-despre-metodologia-evaluarii-revistelor-propusa-de-cnsc/>. Idei similare sunt împărtășite de Consiliul Național al Cercetării Științifice, pentru care ponderea științifică a României în UE trebuie să fie, indiferent de circumstanțele istorice și culturale, proporțională cu ponderea sa demografică; v. „Pentru o nouă viziune asupra cercetării românești”, <http://www.cnsc-uefiscdi.ro/viziune/>. Pentru materializarea acestui deziderat, este propusă o criteriologie de evaluare a revistelor conform căreia o revistă românească indexată ISI nu se clasifică prin chiar acest fapt decât în categoria C a ierarhiei CNCS!

al relevanței eclesiale, relativ la fel de importante și mai importante decât limbile de circulație internațională consacrate – engleza, franceza, germana);

c) Teologia Ortodoxă este un domeniu practic ne semnificativ în cadrul comunităților academice umaniste occidentale, centrele academice ortodoxe fiind concentrate, cu câteva excepții, în spațiul est-european;

d) cu excepții rarissime, editurile și publicațiile internaționale occidentale nu dispun de referenți științifici competenți în Teologia Ortodoxă.

Două aspecte merită o subliniere particulară:

1) „Excepția românească”: comunitatea academică ortodoxă din România contribuie cu o pondere foarte mare (ținând cont de indicatori precum numărul de facultăți, numărul publicațiilor științifice, numărul de teze doctorale, producția editorială academică – v. datele din anexă) la instituțiile și producțiile academice ortodoxe la nivel internațional, situație care singularizează în mod indiscutabil domeniul Teologie Ortodoxă față de toate celelalte domenii ale cercetării academice, inclusiv cel umanist. *Indiferent de calitatea activității științifice desfășurate în acest domeniu, dacă un criteriu cantitativ e să aibă o relevanță oarecare în evaluarea academică, atunci situația singulară evidențiată aici nu poate să nu se reflecte corespunzător în criteriologia evaluării acestei activități.*

Dacă această excepție este considerată negativă, criteriologia trebuie să descurajeze producția de cercetare slab calitativă, ceea ce *nu se poate realiza prin exigențe cantitative ridicate*, așa cum sunt cele aflate în uzul comisiei de specialitate pentru Teologia Ortodoxă.

2) Lucru subliniat pe larg în memoriile amintite, bazele de date bibliometrice ISI și ERIH, considerate a fi de referință pentru o cercetare de calitate în domeniul umanist, sunt pur și simplu irelevante pentru Teologia Ortodoxă, întrucât *cercetătorii competenți în Teologie Ortodoxă nu fac parte din redacțiile publicațiilor ISI&ERIH și nu publică în acestea, iar cercetătorii care fac parte din redacțiile publicațiilor ISI/ERIH și cei care publică în acestea nu sunt competenți în Teologia Ortodoxă.*

Prin urmare, evaluarea activității științifice în Teologia Ortodoxă pe criteriile de impact de tip „recunoaștere și prestigiu internațional”, fără a ține cont de particularitățile semnalate mai sus, nu poate produce decât rezultate neconcludente, un teolog ortodox putând să se afirme mai degrabă dacă desfășoară o activitate de cercetare recunoscută în domenii conexe teologiei („studii religioase”, „sociologia religiei” etc.) sau interdisciplinare decât în cele propriu-zis teologice. De asemenea, comunitatea academică ortodoxă s-ar putea vedea obligată să recunoască drept validă sau prestigioasă o activitate științifică recunoscută de alte comunități academice și care poate avea un caracter heterodox sau chiar anti-ortodox, în

contradicție cu principiul eclesial al teologiei ortodoxe (de pildă, cercetări de tip „studii de gen”).

De asemenea, carențele de organizare a instituțiilor academice care grevează teologia ortodoxă sunt cât se poate de reale și afectează direct capacitatea teologilor ortodocși de a face o cercetare de calitate, însă, tocmai de aceea, nu ar trebui ca aceștia să fie și penalizați printr-un sistem de evaluare a activității lor care ignoră realitățile structurale ale mediului lor academic.

4. Posibile remedii

În situația actuală, pe de-o parte, exigențele de cantitate sporită stimulează cercetarea de slabă calitate și impostura (cei mai „harnici” sunt cei lipsiți de scrupule științifice), iar, pe de altă parte, evaluarea calității pe baza recunoașterii în medii academice improprii Teologiei Ortodoxe nu este relevantă.

Singura alternativă viabilă este recunoașterea de către autoritățile de resort (Minister, Patriarhie) a specificului comunității academice ortodoxe. Comunitatea academică ortodoxă trebuie să-și definească singură criteriile de relevanță, calitate și prestigiu. Plecând de la identificarea onestă a deficiențelor structurale ale acestei comunități, este necesară stabilirea unui țel și a unei strategii de realizare graduală. Sistemul de evaluare a calității cercetării poate constitui un stimulent în vederea îmbunătățirii situației, însă numai dacă constrânge și facilitează, deopotrivă, drumul între realitate și deziderate. Exigențele nerealizabile contribuie în egală măsură la slaba calitate a cercetării ca și lipsa de exigențe.

Consider că două principii de evaluare pot să furnizeze un mecanism de generare treptată a relevanței și calității cercetării teologice ortodoxe:

1. *Contribuția la structurarea comunității academice ortodoxe*, pe plan național și internațional (fără a da prioritate relativă unuia față de celălalt).

În acest sens, se impune realizarea unei criteriologii a relevanței instrumentelor și evenimentelor care contribuie la realizarea ei (congrese, conferințe, edituri, reviste, cercetare doctorală etc.) Prin consultare cu toți factorii implicați (Sinod, facultăți, asociații profesionale) se poate realiza o ierarhizare continuă/periodică a acestor instrumente și evenimente academice.

De pildă, un criteriu indispensabil pentru clasificarea editurilor și revistelor este acela al *instrumentelor de cercetare* puse la dispoziția comunității (ediții critice, traduceri *în și din* română, recenzii, cronici, etc.) Un alt criteriu deosebit de relevant, este cel al utilizării unui sistem de referenți (*peer-review*).

2. *Caracterul cumulativ al cercetării individuale*. Pentru a descuraja cercetarea oportunistă (numai pentru promovare, prestigiu personal, beneficii materiale etc.) este necesară evaluarea capacității cercetătorului de *a continua și aprofun-*

da o linie de cercetare, nu doar de a realiza un număr oarecare de produse de cercetare mai mult sau mai puțin valabile. Trebuie stimulată constanța, coerența, profunzimea unei linii de cercetare. De asemenea, este de stimulat *cercetarea interdisciplinară și în grup*, pentru a depăși mioopia ideologică și metodologică, respectiv individualismul academic, pronunțate în Teologia Ortodoxă.

Nu în ultimul rând, o atenție aparte se cuvine acordată tezelor de doctorat în Teologia Ortodoxă. Numărul lor foarte mare, de ordinul sutelor, în ultima decadă și jumătate (68 de teze susținute numai în 2010⁴), tematica lor adesea de o generalitate nejustificată la nivelul unui doctorat, lipsa unor standarde de exigență a referatelor comisiilor de examinare, lipsa unei evidențe publice a subiectelor abordate, toate acestea grevează posibilitățile de valorificare a unuia dintre cele mai importante instrumente de cercetare, care este doctoratul. Două măsuri imediate pot contribui la redresarea situației: scoaterea din obscuritatea proprie complezenței a referatelor comisiilor de examinare prin publicarea lor, eventual pe site-ul școlii doctorale, și publicarea anuală a titlurilor tezelor doctorale, după modelul indexului internațional din *Revue Théologique de Louvain*. În pregătirea unui index exhaustiv pentru Teologia Ortodoxă, *Revista Teologică* publică în acest număr lista titlurilor tezelor elaborate la Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” începând cu 1992, anul integrării învățământului teologic ortodox superior în universitatea de stat.

Conf. dr. Sebastian Moldovan

⁴ Vezi Darea de seamă a Sectorului Teologic-educational al Patriarhiei Române, 15 feb. 2011, http://www.patriarhia.ro/_layouts/images/File/documente%20educational%202009/Dare%20sect%20educational2010.pdf.